धूक पु० धुनोति वृक्षादीन् धु-कन् दीर्घश्च । १वायौ उज्ज्वलद० । २धूर्त्ते ३काले संक्षिप्तसा० ।

धूत त्रि० धू-क्त । १त्यक्ते २कम्पिते ३भर्त्सिते मेदि०।४तर्किते धरणिः "पवनश्च धूतनवनीपवनः" माघः । "पादानतः कोपनयाऽवधूतः" कुमा० ।

धूतपाप त्रि० धूतं त्यक्तं पापं येन । १त्यक्तपापे २वेदशिरसो मुनेः शुचिनामाप्सरोजातायां कन्यायां स्त्री तस्या एव धर्मशापेन चन्द्रशिलात्मकतया नदीरूपेण प्रादुर्भावात् तद्रूपायां काशीस्थायां ३नद्याञ्च स्त्री तत्कथा । काशीखण्ड ५१ अ० यथा

"पुरा वेदशिरा नाम मुनिरासीन्महातपाः । भृगुवंशसमुत्पन्नो मूर्त्तो वेद इवापरः । तपस्यतस्तस्य मुनेः पुरोदृग्गोचरं गता । शुचिरप्सरसां श्रेष्ठा रूपलावण्यशालिनी । तस्यादर्शनमात्रेण परिक्षुब्धं मुनेर्मनः । चस्कन्द स मुनिस्तूर्णं साथ भीता वराप्सराः" इत्युपक्रमे "इदानीं शृणु कल्याणि ! कर्त्तव्यं यत् त्वया शुचे । अमोघबीजा हि वयं तद्बीजमुररीकुरु । एतस्मिन् रक्षिते वीर्य्ये परिस्कन्ने त्वदीक्षणात् । त्वमावह भवित्र्यत्र कन्यारत्नं महाशुचे ! । इत्युक्त्वा तेन मुनिना पुनर्जातेव साप्सराः । महाप्रसाद इत्युक्त्वा मुनेः शुक्रमजीगिलत् । अथ कालेन दिव्यस्त्री कन्यारत्नमजीजनत् । अतीव नयनानन्दि निधानं रूपजेयसाम् । शुचिरप्सरसां श्रेष्ठा जगाम त्रिदशालयम् । ताञ्च वेदशिराः कन्यां स्नेहेन समवर्द्धयत् । क्षीरेण, स्वाश्रमस्थाया हरिण्या हरिणीक्षणाम् । मुनिर्नाम ददौ तस्यै धूतपापेति चार्थवत्" । ततः पितुरुपदेशेन तपश्चरणे तस्या ब्रह्मतो वरप्राप्तिः धर्मशापेन नदीभावप्राप्तिरित्यादि कथा तत्रैवाध्याये यथा

"धूतपापोवाच । पितामह ! वरो मह्यं यदि देयो वरप्रद ! । सर्वेभ्यः पावनेभ्योऽपि कुरु मामतिपावनीम् । स्रष्टा तदिष्टमाकर्ण्य नितरां तुष्टमानसः । प्रत्युवाच च तां बालां विमलां विमलैषिणीम् । ब्रह्मोवाच धूयपापे ! पवित्राणि यानि सन्त्यत्र सर्वतः । तेभ्यः परित्रमतुलं त्वमाध वरतो मम । तिस्रः कोट्यर्द्धकोटी च सन्ति तीर्थान्यनेकशः । दिवि भुव्यन्तरीक्षे च पावनान्युत्तरोत्तरम् । तानि सर्वाणि तीर्थानि त्वत्तनौ प्रतिलोम वै । वसन्तु मम वाक्येन भव सर्वातिपावनी । इत्युक्त्वान्तर्द्धधे वेधाः सापि निर्धूतकल्मषा । धूतपापोटजं प्राप्ताऽथोवेदशिरसः पितुः । कदाचित्तां समालोक्य खेलन्तीमुटजाजिरे । धर्मस्तत्तपसा हृष्टः प्रार्थयामास कन्यकाम् । धर्म उवाच । पृथुश्रोणि ! विशालाक्षि ! क्षामोदरि ! शुभानने ! । क्रीतः स्वरूपसम्पत्त्या त्वयाहं देहि मे रतिम् । नितरां बाधते कामस्त्वत्कृते मां सुलोचने ! । इत्थं सुसाम्ना सा तेन प्रार्थितेत्यसकृद्रहः । उवाच सा पिता दाता तं प्रार्थय सुदुर्मते ! । पितृप्रदेया यत् कन्या श्रुतिरेषा सनातनी । निशम्येति वचो धर्मो भाविनोऽर्थस्य गौरवात् । पुनर्निर्बन्धयाञ्चक्रेऽपधृतिर्धृतिशालिनीम् । धर्म उवाच । न प्रार्थयेऽहं सुभगे ! पितरं तव सुन्दरि ! । गान्धर्वेण विवाहेन कुरु मे त्वं समीहितम् । इति निर्बन्धवद्वाक्यं सा निशम्य कुमारिका । पितुः कन्या फलं दित्सुः पुनराहेति तं द्विजम् । अरे जडमते ! मा त्वं पुनर्ब्रूहीति याह्यतः । इत्युक्तोऽपि कुमार्य्यास नातिष्ठन्मदनातुरः । ततः शशाप तं बाला प्रबला तपसोबलात् । जड़ोऽस्यतितरां यस्माज्जलाधारो नदो भव । इति शप्तस्तया सोऽथ तां शशाप क्रुधान्वितः । कठोरहृदये ! त्वं तु शिला भव सुदुर्मते ! स्कन्द उवाच । इत्यन्योऽन्यस्य शापेन मुने ! धर्मनदोऽभवत् । अविमुक्ते महाक्षेत्रे ख्यातो धर्मनदो महान् । साप्याह पितरं त्रस्ता स्वशिलात्वस्य कारणम् । ध्यानेन धर्मं विज्ञाय मुनिः कन्यामथाब्रवीत् । मा भैः पुत्रि ! करिष्यामि तव सर्वं शुभोदयम् । तच्छापो नान्यथा भूयाच्चन्द्रकान्तशिला भव । चन्द्रोदयमनुप्राप्य द्रवीभूता तनुस्तव । नदी भव सुते ! साध्वि ! धूतपापेति विश्रुता । स च धर्मो नदी कन्ये ! तव भर्त्ता सुशोभनः । तैर्गुणैः परिपूर्णाङ्गो ये गुणाः प्रार्थितास्त्वया । अन्यच्च शृणु सद्बुद्धे ! ममापि तपसोबलात् । द्वैरूप्यं भवतोर्भावि प्राकृतञ्च द्रवञ्चरम् । इत्याश्वास्य पिता तां तु धूतपापां परन्तपः । चन्द्रकान्तशिलाभूतामनुजग्राह बुद्धिमान् । तदारभ्य मुने ! काश्यां ख्यातो धर्मनदो ह्रदः । धर्मोद्रवस्वरूपेण महापातकनाशनः । धुनी च धूतपापा सा सर्वतीर्थमयी शुभा" । "किरणा धूतपापा च तस्मिन् धर्मनदे शुभे । अवन्त्यौ पापसंहर्त्र्यौ वाराणस्यां शुभद्रवे । ततो भागीरथी प्राप्ता तेन दैलीपिना सह । भागीरथ्या सहायाता यमुना च सरस्वती । किरणा धूतपापा च पूर्ण्यतीर्थे सरस्वती । गङ्गा च यमुना चैव पञ्च नद्यः प्रकीर्त्तिताः" । "करीषिणीं चित्रवहां चित्रसेनाञ्च